

УДК 631.164.23(477)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СВІТОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Данкевич В.Є., к.е.н.

Житомирський національний агроекологічний університет

Досліджено сучасні тенденції, які впливають на ефективність використання сільськогосподарських земель. Виявлено, що в умовах глобальних змін активно розпочалося дослідження потенціальної можливості використання земельних ресурсів світу, що обумовлено рядом причин: бурхливим промисловим і сільськогосподарським розвитком багатьох країн; ростом населення; нерівномірним економічним розвитком регіонів; проблемами продовольства у країнах, що розвиваються. Запропоновано три варіанти розрахунку перспективи використання земельних ресурсів. Для дослідження стану трансформації світових земельних угідь розглянуто використання земельних ресурсів у п'яти основних регіонах світу: Азії, Європі, Америці, Африці та Австралії. Проаналізовано вітчизняні запаси земельних ресурсів та перспективи їх використання.

Ключові слова: сільськогосподарські землі, аграрні підприємства, земельні ресурси, ефективність, глобалізація, регіони світу.

The paper investigates the present-day trends which influence the efficiency of farm land utilization. The author shows that under the conditions of global changes the study of the potentialities of world land resource use has actively commenced which is conditioned by a number of reasons, namely the rapid industrial and agricultural development of many countries, their population increase, uneven economic growth of the regions and food problems in the developing countries. To investigate the state of world land transformation, the use of land resources in the main world regions (Asia, Europe, America, Africa and Australia) has been examined. Two divergent trends in world farming have been revealed. They are the cultivation of genetically modified products and development of organic production. The domestic land reserves and the prospects of their utilization have been analyzed.

Key-words: agricultural land, farms, land resources, efficiency, globalization, regions of the world.

Актуальність проблеми. На усіх етапах свого становлення і розвитку людина була нерозривно пов'язана із землею. При переході до осілого способу життя земельні ресурси почали виконувати функції предмета

та засобу праці, слугуючи основою виробництва продуктів харчування та сировини для різних галузей промисловості. Актуальним питанням постало підвищення ефективності використання землі, що має винятково важливе значення для сталого розвитку кожної країни [5].

Потенціал економіки держави залежить від ефективності функціонування ринку ресурсів, особливе місце серед яких, в умовах глобалізації, займають земельні [1]. Однією із найактуальніших проблем реформування економічних відносин у всіх регіонах світу є формування такої моделі земельних відносин, яка відповідала б інтересам суспільства у забезпеченні продовольством, сприяла відтворенню потенціалу сільських територій.

Розвиток глобалізаційних процесів потребує обґрунтування нових підходів до організації використання сільськогосподарських угідь. Докорінна перебудова земельних відносин на селі, формування їх розвитку у відповідності зі світовими стандартами спонукає до створення адекватної системи форм власності, здатної гармонізувати інтереси суб'єктів господарювання та держави, забезпечити умови для нарощування виробництва продуктів харчування [3].

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні і практичні аспекти збереження, відтворення та ефективного використання світових запасів земель сільськогосподарського призначення висвітлено у наукових працях: Д.С. Добряка, Л.Я. Новаковського, В.М. Трегобчука, А.М. Третяка, М.М. Федорова та інших. Проблемам підвищення ефективності господарювання та забезпечення продовольчої безпеки присвячені дослідження: В.Г. Андрійчука, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинського, О.Ю. Єрмакова, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, В.А. Романової, П.Т. Саблука, В.К. Терещенка, О.В. Шкільова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших. Науковці розглядають землі ресурси, як одну із складових ресурсного потенціалу, що забезпечує функціонування аграрних підприємств. Але постійні зміни, які відбуваються у світі і зокрема, в сільському господарстві, вимагають поглиблених досліджень ефективності використання світових запасів земель сільськогосподарського призначення.

Метою роботи є дослідження сучасного стану світових запасів земель сільськогосподарського призначення та ефективності їх використання.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах глобальних змін активно розпочалося дослідження потенціальної можливості використання земельних ресурсів світу, що обумовлено рядом причин: 1) бурхливим промисловим і сільськогосподарським розвитком багатьох країн; 2) ростом населення; 3) нерівномірним економічним розвитком регіонів; 4) проблемами продовольства у країнах, що розвиваються [6].

Зазначені тенденції зумовили необхідність всебічного аналізу раціонального використання світових запасів земель сільськогосподарського призначення. Згідно розрахунків до 2020 р. площа світових сільськогосподарських угідь скоротиться на 100–150 млн га найбільш родючих земель, оскільки високий рівень їхніх втрат для потреб будівництва спостерігається у тих регіонах, які мають цінні та інтенсивно використовувані землі. У світі постійно збільшується попит на продукти харчування, що зумовлено не тільки збільшенням чисельності населення, але і розвитком економіки різних країн і, відповідно, ростом доходів населення [7].

Для дослідження стану трансформації світових земельних угідь ми розглянули використання земельних ресурсів у п'яти основних регіонах світу: Азії, Європі, Америці, Африці та Австралії. Стосовно ефективності використання землі слід відмітити, що визначити її одним показником неможливо, оскільки ефективність використання землі узагальнює в собі систему показників. Кожний з досліджуваних регіонів має свої особливості ефективності використання земельних ресурсів, які суттєво впливають на економічний розвиток та забезпечення продовольчої безпеки. Так перспективи розвитку сільського господарства Азії нерозривно пов'язані з раціональним використанням земельних ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1. Структура земельної площі Азіатського регіону, млн га

Структура площі	Рік			2010 р. до 2000 р, %
	2000	2005	2010	
Загальна земельна площа	3094,2	3093,7	3093,5	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	1666,9	1640,6	1638,8	98,3
з них сільськогосподарські органічні угіддя	х	2,8	4,0	х
рілля	485,4	483,0	473,2	97,5
багаторічні насадження	61,4	68,7	76,4	124,4
луки і пасовища	1120,0	1088,7	1089,2	97,2
ліси	570,1	584,0	59,0	103,6
внутрішні води	102,4	102,9	102,9	100,5

Джерело: розраховано за даними [9].

За досліджуваний період структура земельних площ Азії не зазнала суттєвих змін. Варто зазначити, що спостерігається негативна тенденція щодо скорочення площ сільськогосподарських угідь на 1,7 % (28,2 млн га), яка пов'язана з природно-географічними умовами регіону. Частка сільськогосподарських угідь у складі загальної земельної площі Азії складає 53 %. Країнами з найбільшою площею земель сільськогосподарського призначення є Китай (524,3 млн га), Казахстан (408,4 млн га), Росія (215,5 млн га), Індія (179,9 млн га) та Саудівська Аравія (173,4 млн га).

Аналізуючи земельні ресурси Америки варто відмітити, що на даному континенті є всі необхідні природні умови для розвитку аграрного сектора економіки. Регіон багатий на земельні ресурси, які завдяки своїм унікальним властивостям забезпечують вирощування більшості сільськогосподарських культур. Загальний земельний фонд регіону становить 3889,2 млн га. Сільськогосподарські угіддя займають 1193,6 млн га, з яких рілля – 30 %. Найбільші масиви сільськогосподарських угідь розташовані в США (403,4 млн га), Канаді (67,6 млн га), Мексиці (102,8 млн га), Аргентині (140,5 млн га) та Бразилії (264,5 млн га) (табл. 2).

Таблиця 2. Структура земельної площі країн Америки, млн га

Структура площі	2000	2005	2010	2010 до 2000 р., %
Загальна земельна площа	3890,7	3890,6	3889,2	99,9
в т. ч. сільськогосподарські угіддя	1194,0	1189,3	1193,6	99,9
з них сільськогосподарські органічні угіддя	-	4,4	9,2	-
Рілля	363,7	357,7	357,4	98,9
багаторічні насадження	28,4	29,2	29,6	104,1
постійні луки і пасовища	801,8	802,4	806,5	100,6

Джерело: розраховано за даними [9].

Понад 9,2 млн. га сільськогосподарських угідь у досліджуваному регіоні є органічними. Найбільші площі сільськогосподарських органічних угідь знаходяться у США (1,95 млн га), та Бразилії (1,77 млн га), площа яких постійно розширюється. У 2010 р. загальна площа сільськогосподарських органічних угідь збільшилась порівняно з 2005 р. майже у 2 рази.

Вагомі позиції на світовому ринку продовольства займає Європа,

цього вдається досягнути за рахунок наявності значних площ сільськогосподарських угідь (табл. 3). Наведені дані свідчать про те, що за 2000–2010 рр. значних змін щодо загальної земельної площі країн Європи не відбулося. Натомість, протягом зазначеного періоду спостерігаються певні зрушення щодо її структури. Так площа ріллі та постійних луків і пасовищ дещо зменшилася відповідно на 3,3 і 1,2 %. За період дослідження відбулися позитивні зміни щодо сільськогосподарських угідь країн Європи, зокрема, зростання площ, зайнятих під органічним землеробством.

Таблиця 3. Структура земельної площі країн Європи, млн га

Структура площі	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2010 р. до 2000 р., %
Загальна земельна площа	2208,0	2208,0	2207,3	99,9
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	485,3	472,4	47,2	97,4
з них сільськогосподарські угіддя органічні	-	6,3	7,3	-
рілля	287,5	278,5	277,9	96,7
постійні луки і пасовища	181,0	177,7	178,9	98,8
ліси	998,2	1000,1	1004,2	100,6
внутрішні води	91,7	91,7	92,5	100,8
Інше	164,0	186,4	181,2	110,4

Джерело: розраховано за даними [9].

Австралія має значні земельні ресурси, які досить ефективно використовуються. За розмірами оброблюваної поверхні на одного мешканця Австралія значно випереджає більшість аграрних регіонів світу. Внутрішні потреби задовольняються власним виробництвом. Як експортер сільськогосподарської продукції Австралія поступається на світових ринках лише США, Нідерландам та Франції. Структуру експорту визначають міжнародний попит і можливості земельних ресурсів країн (табл. 4).

Таблиця 4. Структура земельної площі Австралії, млн га

Показники	Роки			2010 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	
Загальна земельна площа	794,5	794,5	794,5	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	470,9	456,8	420,5	89,3
з них сільськогосподарські угіддя органічні	х	11,8	12,1	х
рілля	49,1	50,2	48,0	97,8
багаторічні насадження	0,3	0,4	0,4	121,7
луки і пасовища	421,7	406,6	372,4	88,3
загальна площа обладнаних для зрошення	2,6	3,0	3,1	118,7

Джерело: розраховано за даними [9].

Африканський континент має значні ґрунтові та рослинні ресурси. Однак, слід відмітити, що наявні ресурси, використовуються вкрай неефективно. За розмірами оброблюваної поверхні на одного мешканця (0,6 га). Африка значно випереджає такі аграрні регіони, як Південно-Східна Азія (0,2 га) і Латинська Америка (0,4 га). Хоча відносна природна родючість землі тут невисока, за розрахунками, африканський континент міг би забезпечити продовольством майже 1,5 млрд. чоловік. Отже, щодо наявності земельних ресурсів африканський континент – достатньо забезпечений (табл. 5).

Таблиця 5. Структура земельної площі країн Африки, тис. га

Структура площі	Роки			2010 р. до 2000 р, %
	2000	2005	2010	
Загальна земельна площа	2964679	2964679	2964679	100,0
в т.ч. сільськогосподарські угіддя	1122763	1153006	1161062	103,4
з них сільськогосподарські угіддя органічні	х	952,2	1413,3	х
рілля	198695	216460	224417,8	112,9
багаторічні насадження	24970	27569,5	28825,9	115,4
луки і пасовища	899098	908976	907818,4	101,0
загальна площа обладнаних для зрошення	13190,5	13542,9	13729,9	104,1

Джерело: розраховано за даними [9].

Наведені дані свідчать про те, що за 2000–2010 рр. значних змін щодо загальної земельної площі країн Африки не відбулося. Натомість, протягом зазначеного періоду спостерігаються певні зрушення щодо її структури. Так, площа ріллі та постійних луків і пасовищ дещо збільшилися (на 12,9 і 1 % відповідно).

Існування глобальної проблеми голоду сприяє активізації виробництва генетично модифікованої сільськогосподарської продукції, що споживається на національному ринку окремих країн та реалізується на міжнародному. У 2010 р. у світі використовувалося близько 150 млн. га земельних ресурсів під вирощування генетично модифікованих культур. Найбільші площі таких угідь сконцентровані у 22 країнах, зокрема, Аргентині, Бразилії, Китаї та Індії. Комерційне виробництво модифікованої бавовни зосереджено в африканських та азіатських країнах, що розвиваються, в той час як у країнах Латинської Америки вирощують генетично модифіковану сою. Незважаючи на зазначену спеціалізацію у виробництві, можна стверджувати, що вона пов'язується

не стільки з потребами внутрішнього ринку даних країн, скільки обумовлюється зростанням світового попиту на неї, створюючи тим самим для країн-виробників конкурентні переваги на світовому ринку (рис.1).

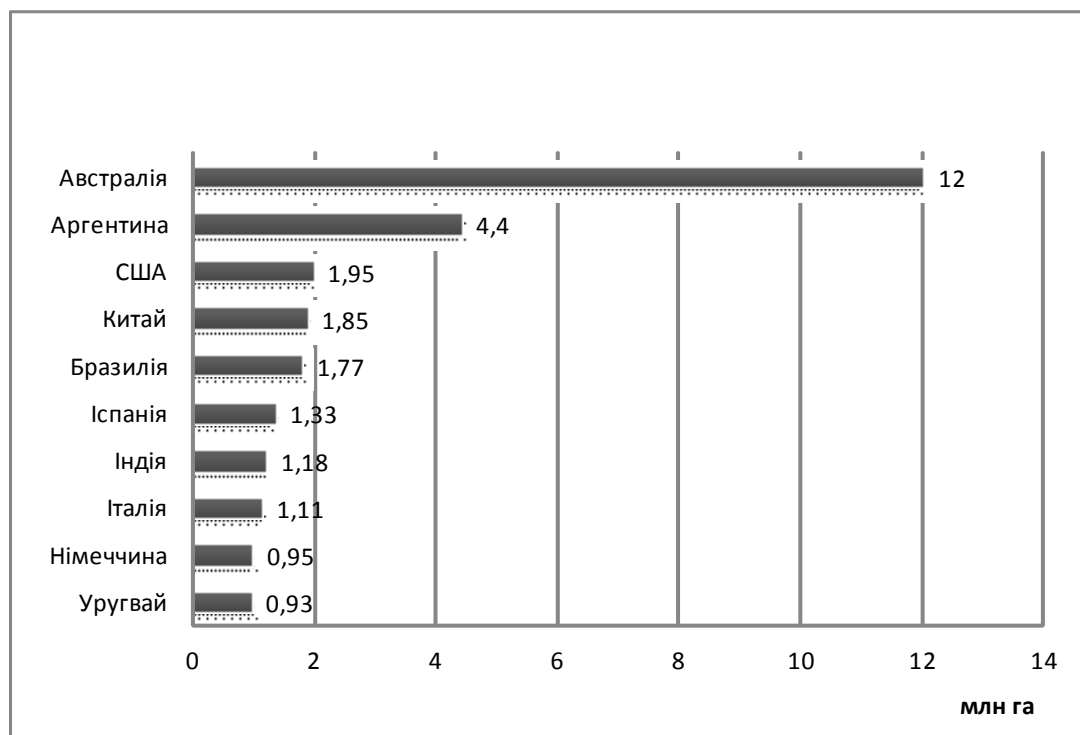


Рис.1. Перша десятка країн світу з найбільшими площами сертифікованих сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним виробництвом
Джерело: побудовано за даними [9].

Діаметрально-протилежною тенденцією у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією є виробництво та реалізація органічних продуктів, що суттєво активізувалося протягом 2005–2010 рр. Так, для задоволення потреб світового попиту у 2005 р. під органічним землеробством використовувалося менш ніж 20 млн. га, а вже у 2010 р. його загальна площа становила 38 млн. га [1].

Ці дві тенденції на світовому ринку сільськогосподарської продукції пояснюються одночасним існуванням попиту на якісну та безпечну продовольчу продукцію у розвинених країнах та необхідність подолання голоду в країнах, що розвиваються, за рахунок споживання генетично-модифікованих продуктів. Емпірично описані тенденції підтверджуються значеннями індексів Джині щодо нерівності у споживанні продуктів та отримуваних доходах у світі [5].

Аналізуючи вітчизняні запаси земельних ресурсів та стан їх використання зазначимо, що в Україні зосереджено 7% світових запасів

чорноземів [2]. Україна входить до п'ятірки держав, у яких на 100 жителів припадає понад 50га ріллі. Після таких великих за територією країн світу, як США, Росія та Канада, Україна посідає четверте місце і володіє 41,9 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 33,3 млн га зайнято безпосередньо під ріллею. При цьому в Україні показник розораності сільськогосподарських земель один з найвищих у світі. У даний час важливим є пошук найбільш ефективних форм господарювання, оптимізація їх розмірів та виробничих потужностей для раціонального використання земельних ресурсів.

Висновки. Головною метою світової політики землекористування є найбільш оптимальне розподілення земель між різними галузями з метою забезпечення населення планети продуктами харчування і підтримання належної якості життя. У зв'язку із світовою продовольчою кризою наразі постала потреба у збільшенні виробництва продовольства. Однак у більшості регіонів світу екстенсивні методи нарощування виробництва продуктів харчування себе уже вичерпали. Необхідним є пошук інтенсивних напрямів вирішення даних питань. Стабільне отримання достатньої кількості високоякісної, конкурентоспроможної продукції повинно вестись за рахунок обмеження витрат енергії, поновлення природних ресурсів, формування стійких агроecosystem і мінімального забруднення навколишнього середовища.

У сучасних умовах господарювання земельні ресурси є основою виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Їх ефективне використання має ґрунтуватись на інтенсивних методах ведення господарювання. В умовах постійного зростання населення планети питання забезпечення його продуктами харчування надалі стає першочерговим. Україна, як аграрний регіон, має усі передумови для розвитку і збільшення обсягів виробництва продуктів харчування для внутрішніх потреб та формування експортного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агробізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroexpert.ua/detail/article/agrobiznes-tendenciji-v-ukrajini-i-ne->
2. Бершадська Т. Економічна та соціальна географія світу [Електронний ресурс] / Т. Бершадська. – Режим доступу: http://www.geoknigi.com/book_
3. Новини аграрного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.>

- agrotimes.net/noviny-agrorynku.html
4. Олексієнко А.О. Політика державної підтримки сільського господарства в умовах СОТ / А.О. Олексієнко // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 26–30.
 5. Світова продовольча проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/MEO/04.htm>
 6. Статистика торгівлі для розвитку міжнародного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trademap.org/index.aspx?ReturnUrl=%2f>
 7. Статистика. RU портал статистических данных [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://statistika.ru/agriculture/>
 8. Статистичний щорічник ФАО “World Food and Agriculture 2012” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-publications/ess-yearbook/>
 9. FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://faostat.fao.org/site/377 / DesktopDefault.aspx?PageID=377#ancor](http://faostat.fao.org/site/377/DesktopDefault.aspx?PageID=377#ancor)
 10. The World of Organic 2011 is launched [Electronic resource]. – Available from: <http://www.ifoam.org/>